

Historien om en selvmordssang

Kim Larsen
psykologspesialist

Karl Halvor Teigen
Professor emeritus, Universitetet i Oslo
k.h.teigen@psykologi.uio.no

En ungarsk hit fra 1933 skal ha gitt støtet til en internasjonal selvmordsbølge. Men i beretningen om selvmordssangen Gloomy Sunday er det vanskelig å skille mellom fakta og fiksjoner.

TRIST LÅT Komponisten Rezső Seress (1899–1968) skrev låten Gloomy Sunday. Men berømmelsen ble ingen velsignelse for Seress. Foto: Wikimedia commons

Det finnes farsotter av mange slag. Noen er livsfarlige, selv om de ikke angriper oss fysisk. Dette er fortellingen om en selvmordsbølge, utløst av en romantisk låt som slo an i et omfang og på måter ingen kunne ha forestilt seg. Heller ikke låtskriveren ble spart. Vi redegjør i dette essayet for hovedtrekk av denne historien, og beskriver noen av mytene og spekulasjonene som oppsto, uten pretensjoner om å gi en samlende og fyllestgjørende analyse. Ett er sikkert: Man spøker ikke med en dyster søndag.

En dyster søndag

Søndag 7. januar 1968 hoppet komponisten Rezső Seress ut av vinduet i sin leilighet i Dob utca 46/b i Budapest. Han overlevde, men på akuttavdelingen på sykehuset strupte han seg med en vaier. Slik bidro han til den ungarske selvmordsstatistikken, som i mange år har ligget på verdensstoppen, tre-fire ganger høyere enn den norske (Lester, 1994; Rihmer, Gonda, Kapitany & Dome, 2013).

Men dette var ikke Seress' første bidrag til denne statistikken. Han var opphavsmann til selvmordsangen *Szomorú vasárnap* (Gloomy Sunday), som ble lansert i 1933 med tekst av vennen László Jávör. Komponisten hadde selv skrevet en opprinnelig tekst kalt «Verdens undergang», som ble forkastet fordi den var for deprimerende. Den nye versjonen handler om en etterlatt som vil forenes med sin kjæreste i døden. Den ble en hit, først i Ungarn, spilt av Pál Kalmárs orkester, senere i USA og England, fremført av Paul Robeson og andre etablerte skikkelser i musikkverden. Mest kjent er Billie Holidays versjon fra 1941. Både hennes mesterlige fremføring og tragiske liv ga sangens budskap en ekstra dimensjon. Senere har minst 80 artister spilt inn sangen, mange med betydelige navn, som Elvis Costello, Sinead O'Connor, Marianne Faithful og Heather Nova. *Gloomy Sunday* har også blitt benyttet i mange filmer, deriblant *Schindlers liste* (1993), *Wristcutters: A love story* (2006) og *Gloomy Sunday – Ein Lied von Liebe und Tod* (1999).

Ett er sikkert: Man spøker ikke med en dyster søndag

Samtidig med suksessen fikk sangen et tvilsomt rykte som inspirasjon til selvmord. Det første fant sted i februar 1936 da en skomaker i Budapest tok sitt liv og siterte sangen i sitt avskjedsbrev. I løpet av kort tid fulgte det angivelig 17 relaterte selvmord i Ungarn. Det ble rapportert om tilsvarende hendelser i Michigan og Indiana. I Roma ga et sykkelbud penger til en gatemusikant for sangen, parkerte sykkelen og druknet seg i Tiberen. Sangen ga gjenklang i alle aldre. En mann på 80 år hoppet fra syvende etasje til tonene av *Gloomy Sunday*, og en jente på 14 druknet seg med sangteksten i hånden. Ikke alle beretningene er like godt dokumentert, eller kommer fra pålitelige kilder. Likevel, i boken *Rumour*, som tar for seg sannhetsgehalten i utbredte rykter og vandrehistorier, konkluderer forfatterne med at ryktene om *Gloomy Sunday* er «til dels sannferdige» (Morgan & Tucker, 1984, s. 15).

Mange var bekymret over selvmordbølgen, og gikk til skritt for å begrense smitekilden. BBC nektet å spille *Gloomy Sunday* under 2. verdenskrig, angivelig fordi den skadet kampviljen. Dette forbudet ble først opphevet i 2002. Også andre radiostasjoner og nattklubber lot være å spille sangen etter anmodning fra myndighetene eller som en følge av egen vurdering, enten det nå var for å ta avstand fra sangens nedslående budskap eller frykten for å medvirke til flere selvmord.

En ulykkelig opphavsmann

Mange var bekymret over selvmordbølgen, og gikk til skritt for å begrense smitekilden

Komponisten Rezső Seress (født Rudolf Spitzer) (1899 - 1968) var en selvlært pianist, som tross gjennombruddet forble fattig. Han opparbeidet betydelige royaltyinntekter i USA som han aldri fikk hentet. Som jøde ble han under krigen deportert til Ukraina av nazistene. Moren døde i konsentrasjonsleir, mens Seress overlevde, etter sigende fordi en nazi-offiser gjenkjente ham som komponisten av *Gloomy Sunday*. Etter krigen livnærte han seg blant annet som kafémusiker. En skade, angivelig som trapesartist(!), gjorde at han måtte lære seg å spille med bare én hånd. Han komponerte fortsatt sanger om mindre høyttravende tema, med titler som «Kelner, bring meg regningen!» og «Jeg elsker å være full». Han opptrådte jevnlig på den brune puben Kis Pipa, og det sies at Ray Charles, Louis Armstrong og andre musikalske notabiliteter besøkte dette skjenkestedet når de var i Budapest.

Den dag i dag er Kis Pipa stedet der man kan høre Gloomy Sunday strømme fra en innretning på veggen, designet av «geriljaskulptøren» Mihaly Kolodko.

Berømmelsen ble ingen velsignelse for Seress. Etter suksessen med *Gloomy Sunday* var han dømt til å leve i skyggen av sin egen landeplage. Nekrologen i New York Times hevdet at den gjorde ham ulykkelig, «because he knew that he would never be able to write a second hit». Men en uttalelse av Seress selv treffer kanskje bedre: Han følte at hans egen skyld bare vokste med suksessen. «I stand in the midst of this deadly success as an accused man» (Demain, 2011).

Fiksjon som spore til selvmord

Han følte at hans egen skyld bare vokste med suksessen

Selvmord inspirert av kunstneriske fremstillinger har vært kjent i Europa siden Goethe skrev *Den unge Werthers lidelser* i 1774, en bok som oppnådde å bli forbudt flere steder, blant annet i København, skjønt omfanget av denne «selvmordsepidemi» kan diskuteres (Thorson & Oberg, 2003; Wasserman, 1984). I Japan skal et Kabuki-skuespill av Chikamatsu Monzaemon på 1700-tallet ha fremkalt en bølge av romantisk motiverte dobbeltselv mord. Skuespillet ble forbudt av myndighetene, og elskende som kopierte slike selvmord, ble nektet vanlig begravelse. Likene ble utstilt offentlig, og eventuelle overlevende anklaget for mord (Krysinska & Lester, 2006).

Den systematiske forskningen på slike selvmord startet med David Phillips' (1974) artikkel om nettopp Werther-effekten. Senere skrev Phillips (1982) en artikkel om selvmordsskildringer i såpeoperaer vist på amerikansk fjernsyn. I en nyere gjennomgang av forskningslitteraturen fant Hawton og Williams (2005) 13 studier av denne typen, hvorav fem påviste en økning av fullbyrdede selvmord. Den mest kjente av disse er Schmitke og Hafners (1988) studie av den tyske TV-serien *En students død*, der alle seks episodene viste studentens selvmord ved utsprang foran tog. Slike selvmord økte med 175 prosent for mannlige tenåringer i perioden serien ble vist. Selvmordene økte også, om enn i mindre grad, da serien ble sendt i reprise.

Det er lettere å påvise imitative effekter statistisk hvis man også tar med selvmordsforsøk uten dødelig utgang. Hawton og kolleger (1999) fant en signifikant økning av paracetamol-intoksikasjoner etter en episode i den engelske TV-serien *Casualties*, der en slik forgiftning forekommer. Et ferskere eksempel er studier av antall selvmordsrelaterte søk på Google etter visningen av Netflix-serien *13 Reasons Why* (Ayers et al., 2017). Det kan imidlertid diskuteres hvor mye av denne interessen som avspeilet egne selvmordstanker (Ferguson, 2018; Mattson, 2019). Men selv små effekter har potensial til å forsterkes gjennom internett, som spres til millioner. Suicidologiske fagmiljøer i både USA og Norge gikk derfor ut med advarsel mot *13 Reasons Why* på nettet.

Selvmordstener

Gloomy Sunday er ikke den eneste sangen som er beskyldt for å ta liv. Vi finner flere tilfeller av rettssaker der artister er saksøkt av foreldre til ungdommer som har endt sitt eget liv etter å ha lyttet til dystre sanger. Eksempler er saken mot Judas Priests *Better by you, Better than me* (1978), Ozzy Osbournes *Suicide solution* (1980), og *Adam's song* av Blink-182 (1999). I alle disse sakene tapte saksøkerne, men samtidig kan nok musikk skape stemninger som ensomme og forlatte mennesker trekkes mot, og kan forsterke suicidaliteten. Den amerikanske sosiologen Steven Stack har påvist korrelasjoner mellom flere musikkjangre og selvmordsrate: heavy metal (Stack, 1998; Stack, Gundlach

& Reeves, 1994), country (Stack & Gundlach, 1992), opera (Stack, 2002) og blues (Stack, 2000). Slike korrelasjoner kan imidlertid også forklares av kulturelle og sosiale forhold. Ungarn var i 1930-årene, da *Gloomy Sunday* ble utgitt, preget av økonomisk utrygghet, arbeidsløshet, en ustabil politisk situasjon og trusler fra den fremvoksende nazismen, som bidro til angst og håpløshet hos mange (Stack, Krysinska & Lester, 2007 - 08).

Vi ser den samme mekanismen i sving i dag når «falske fakta» trosser faktasjekkerne ved å spres raskere og i et større omfang på internett enn de kan ettergås og dementeres

Gloomy Sunday går i C-moll, kjent som en trist toneart (for originalinnspillingen se Lin, 2013). Ved siden av tonearten vil det være forskjeller i tempo, lydstyrke og toneleie (lyse vs. mørke/lave toner) som karakteriserer trist musikk (Justlin, 2001). Rihmer (1997) antydte en sammenheng mellom en nasjons selvmordsrater og lave toner i nasjonalsangen og påpekte at den ungarske nasjonalsangen er særlig trist. Lester og Gunn (2011) spilte nasjonalsangene fra 18 land i Europa for et lite utvalg av amerikanske studenter og fant at antall lave toner korrelerte med hvor triste de ble oppfattet å være, og faktisk i noen grad med selvmordsraten i de aktuelle nasjonene.

Ungarn ligger ikke bare høyt på selvmordsstatistikken, men også på et mål for akseptabilitet av selvmord (Stack, 1999). Landet plasserer seg dessuten på toppen når det gjelder forekomsten av affektive lidelser (Hasin, Goodwin, Stinson & Grant, 2005; Van de Velde, Bracke & Levesque, 2010). I den internasjonale suicidologien har det vært diskutert hvorvidt det finnes en finsk-ugrisk genetisk variant som gjør den ungarske populasjonen særlig sårbar for selvmord (Kondrichin & Lester, 1997; Marusic & Farmer, 2001; Voracek, Loibl, & Kandrychyn, 2007). Vi har en parallell i Japan, som også viser høye selvmordstall og som nevnt har en lang historie med dobbeltselv-mord. Kanskje nasjonale særtrekk bidrar til å fremme selvmordsepidemier (Krysinska & Lester, 2006).

I tillegg til toneart og kulturelle forhold kan man spekulere på om det er trekk ved teksten som gjorde at den kunne komme under huden på så mange. Som et eksempel viser vi til forskningen av Packard og Berger (2020) om bruk av ordet «you» i sangtekster (se tekstboks 1)

Du-faktoren

Hva skaper en hit? Packard og Berger (2020) har analysert 4200 låter rangert på amerikanske Billboard-lister over en treårsperiode, og finner at det lille personlige pronomen «you» utgjør en forskjell. Ikke når det brukes som subjekt i setningen («you can think about it»), men som objekt («thinking about you»).

Dermed blir lytteren på subtilt vis identifisert med sangeren og opplever at det er ens egne følelser og tanker for en annen som kommer til uttrykk. Slike sanger spilles oftere enn andre. Tre eksperimenter der deltagerne vurderte eller ga eksempler på sanger, bekreftet at de likte bedre og levde seg mer inn i tekster der *du* ble brukt på denne måten. Packard og Berger studerte ikke *Gloomy Sunday*, men *you*-faktoren i denne teksten er ikke til å komme forbi: «Sunday is gloomy, my hours are slumberless. Dearest, the shadows I live with are numberless. Little white flowers will never awaken you, Not where the black coach of sorrow has taken you. Angels have no thought of ever returning you. Would they be angry if I thought of joining you?» (Første vers av *Gloomy Sunday* i Sam M. Lewis'

oversettelse).

Suicidale artister

Også artister med eksistensielle og emosjonelle problemer på repertoaret har vært tiltrukket av selvmordet. Seress er langt fra den eneste som har avsluttet livet sitt slik. Kjente eksempler fra nyere tid er Ian Curtis (1956 - 1980) og Nick Drake (1948 - 1974), selv om det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å fastslå om for eksempel død fremkalt av en overdose legemidler (Nick Drake) er intendert eller ikke.

Et av de mest åpenbare tilfellene er Kurt Cobain (1967 - 1994) som utførte selvmord ved skudd mot hodet. Cobain skrev sanger om ensomhet, angst og emosjonelle problemer, deriblant en sang om bipolar lidelse *Lithium* (som inneholder tekstlinjen «Every day is Sunday morning»). Etter gjennombruddet med Nevermind (1991) befant plutselig Kurt Cobain seg i sentrum som trendsetter for musikalsk smak og livsstil blant ungdom i hele verden. På denne bakgrunn hadde hans selvmord karakteristika som kunne ført til en spredning. Dette ble søkt unngått ved en rekke svært godt timede selvmordsforebyggende tiltak. Lederen for krisetelefontilbudet i Seattle gikk ut med en advarsel samme dag som sørgeseremonien fant sted. Courtney Love, enken etter Kurt Cobain, spilte en særlig avgjørende rolle. Ekteskapet hadde vært turbulent, preget av voldelige krangler og alvorlig rusmisbruk. Under seremonien ble det spilt et opptak der Courtney Love gråtende leste opp deler av Cobains selvmordsbrev. Hun la vekt på å ikke romantisere selvmordet, men fordømte det i utvetydige ordelag («Great person, great music, but stupid act»). Slik kunne publikum også bli vitne til effekten av selvmord på etterlatte. Det er sannsynlig at disse tiltakene bidro til å forhindre imitative selvmord (Jobs, Berman, O'Carroll, Eastgard & Knickmeier, 1996).

Mytedannelser

Det er vanskelig å skille mellom fakta og fiksjoner i beretningene om Seress og *Gloomy Sunday*, særlig gjelder det tilblivelseshistorien. Noen kilder vil ha det til at sangen kom til ham etter at kjæresten hadde brutt med ham og siden tatt sitt eget liv. Ved siden av henne lå et papir hvor det stod ganske enkelt *Szomorú Vasárnap* («Gloomy Sunday»). Andre hevder at det var poeten Jávors kjæreste som hadde begått selvmord. Forleggeren som utga sangen, skulle også ha tatt sitt eget liv. Historien om at Seress ble gjenkjent av en nazi-offiser, kan være diktet opp i ettertid. Seress' angivelige karriere som sirkusartist og fallet fra trapesen er også sparsomt belagt.

En korrigeret historikk med kildegransking faller utenfor rammene av dette essayet. Det ville kreve en gjennomgang av ungarske aviser og arkiver fra 1930-tallet og fremover, og selv da ville antagelig mye være uklart. Aviser har preferanse for sensasjoner og kan gi spalteplass for vandrende legender som etter hvert blir deler av den etablerte historien. Vi ser den samme mekanismen i sving i dag når «falske fakta» trosser faktasjekkerne ved å spres raskere og i et større omfang på internett enn de kan ettergås og dementeres. Det gjelder særlig historier som sier noe pirrende og treffende om temaer som opptar mange.

Apokryfe beretninger om liv og død er godt kjent fra musikkhistorien, fra Beethoven (Schoenberg, 1971) til Chet Baker (Gavin, 2002). Chet Baker ble funnet midt på natten på fortauet utenfor Prins Hendrik Hotell i Amsterdam, med knust hodeskalle etter et fall fra tredje etasje, og det

tok tid å identifisere liket. Likevel florerer det journalistiske beretninger om at hans ansiktsuttrykk da han falt, ikke var preget av frykt, men av et avklart og fornøyd smil.

Kanskje slike fortellinger springer ut av folks behov for å dikte mening inn i opprørende og «meningsløse» hendelser. De kan forbedre tragedien slik at den får større, nesten overnaturlige proporsjoner. Jo mindre man kjenner eller forstår detaljene, desto større er plassen for kreative projeksjoner som syr seg sømløst inn i personenes biografi og forsterker den narrative og pedagogiske kraften i beretningen. Slik fremstår den som «sannere» og mer betydningsfull enn det som faktisk skjedde.

Det gjelder også *Gloomy Sunday*, 1900-tallets klart mest kjente «selvmordssang». Hvor mange selvmord den faktisk ga støtet til, vet vi ikke. Det som imidlertid er sikkert, er at en sang om kjærlighet, savn og død kan være sterke saker, om ikke annet når det gjelder de fantasier folk vil spinne om dens opprinnelse og resepsjonshistorie. Her synes grensene mellom liv og diktning å være flytende og tynne, mytene florerer, og utfordringene står i kø for nøkterne historikere og forskere på selvmord.

Takk til den årlige suicidologiske diskusjonsgruppen The Golden Gatekeepers på Gundel i Budapest, professor Zoltan Rihmer og psykolog dr. Xenia Gonda, og takk til dr. Blanka Støren-Váczy for undersøkelse av det ungarske kildematerialet. Takk også til fagmiljøet på Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging (NSSF) på Medisinsk fakultet ved Universitetet i Oslo og Fagbiblioteket ved Sykehuset Østfold.

Referanser

- Ayers, J.W., Althouse, B.M., Leas, E.C., Dredze, M. & Allem, J.-P. (2017). Internet searches for suicide following the release of 13 Reasons Why. *JAMA Internal Medicine*, 177(10), 1527 - 1529. <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2017.3333>
- Demain, F. (2011). This song's a killer: The strange tale of «Gloomy Sunday». <https://www.mentalfloss.com/article/28525/songs-killer-strange-tale-gloo...>
- Ferguson, C.J. (2018). 13 Reasons why not: A methodological and Meta-Analytic review of evidence regarding suicide-contagion by fictional media. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 49, 1178 - 1186. <https://doi.org/10.1111/sltb.12517>
- Gavin, J. (2002). *Deep in a dream. The long night of Chet Baker*. Chicago: Chicago Review Press.
- Hasin, D.S., Goodwin, R.D., Stinson, F.S. & Grant, B.F. (2005). Epidemiology of major depressive disorders: results for the National Epidemiological Survey on alcoholism and related conditions. *Archives of General Psychiatry*, 62, 1097 - 1106. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.10.1097>
- Hawton, K. & Williams, K. (2005). Media influences on suicidal behavior: evidence and prevention. I Keith Hawton (red.). *Prevention and treatment of suicidal behavior. From science to practice* (s. 293 - 306) Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780198529767.003.0017>
- Hawton, K., Simkin, S., Deeks, J.J., O'Connor, S., Keen, A. & Altman, D.G. et al. (1999). Effects of a drug overdose in a television drama on presentation to hospital for self-poisoning: time series and questionnaire study. *British Medical Journal*, 318, 972 - 977. <https://doi.org/10.1136/bmj.318.7189.972>
- Jobses, D.A., Berman, A.L., O'Carroll, P.W., Eastgard, S. & Knickmeyer, S. (1996). The Curt Cobain suicide crisis. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 26, 260 - 271.
- Justlin, P.N. & Svoboda, J.A. (red.). (2001). *Music and emotion. Theory and research*. Oxford: Oxford University Press.

- Justlin, P.N. (2001). Communicating emotion in musical performance: A review and theoretical framework. I P.K. Justlin & J.A. Sloboda (red.), *Music and emotion. Theory and research* (s. 309 - 337). Oxford: Oxford University Press.
- Kondrichin, S.V. & Lester, D. (1997) Finno-Ugrians and suicide. *Perceptual and Motor Skills*, 85, 514. <https://doi.org/10.2466/pms.1997.85.2.514>
- Krysinska, K. & Lester, D. (2006). Comment on the Werther effect. *Crisis*, 27, 100. <https://doi.org/10.1027/0227-5910.27.2.100>
- Lester, D. (1994). Suicide in Hungary. *Psychiatria Hungaria*, 9, 225 - 230. <https://doi.org/10.1017/S0924933800002261>
- Lester, D. & Gunn, J. (2011). National anthems and suicide rates. *Psychological Reports*, 108, 43 - 44. <https://doi.org/10.2466/12.PR0.108.1.43-44>
- Lin, K. (2013). Gloomy Sunday – The Hungarian suicide song. *Historic Mysteries*. <https://www.historicmysteries.com/gloomy-sunday-suicide-song/>
- Mattson, Å.L. (2019). Sjølv mord, smitte og 13 Resaons Why. *Suicidology*, 24,(2), 18 - 28. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.7619>
- Marusic, A. & Farmer, A. (2001). Genetic risk factors as possible causes of the variation in European suicide rates. *British Journal of Psychiatry*, 179, 194 - 196. <https://doi.org/10.1192/bjp.179.3.194>
- Morgan, H. & Tucker, K. (1984). *Rumour*. New York: Penguin.
- Packard, G. & Berger, J. (2020). Thinking of you: How second-person pronouns shape cultural success. *Psychological Science*. <https://doi.org/10.1177/0956797620902380>
- Phillips, D.P. (1974). The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther effect. *American Sociological Review*, 39, 340 - 354. <https://doi.org/10.2307/2094294>
- Phillips, D.P. (1982). The impact of fictional television series on U.S. adult fatalities: New evidence on the effect of the mass media on violence. *American Journal of Sociology*, 87, 1340 - 1359. <https://doi.org/10.1086/227596>
- Rihmer, Z. (1997). Studies of suicide and suicidal behavior in Hungary. I L.L. Judd, B. Saletu & V. Filip (red.), *Basic and clinical science of mental and addictive disorders* (s. 171 - 174). Basel: Karger. <https://doi.org/10.1159/000059513>
- Rihmer, Z., Gonda, X., Kapitany, B. & Dome, P. (2013). Suicide in Hungary – epidemiological and clinical perspectives. *Annals of General Psychiatry*, 12, 12 - 21. <https://doi.org/10.1186/1744-859X-12-21>
- Schoenberg, H.C. (1971). *The lives of the great composers*. London: Davis-Poynter.
- Stack, S. (1998). Heavy metal, religiosity and suicide acceptability. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 28, 388 - 394.
- Stack, S. (1999). The influence of rational suicide on nonrational suicide. I J. Werth (red.). *Contemporary perspectives on rational suicide* (s. 41 - 47). New York: Taylor & Francis.
- Stack, S. (2000). The relationship of Blues fanship to suicide acceptability. *Death Studies*, 24, 223 - 231. <https://doi.org/10.1080/074811800200559>
- Stack, S. (2002). The effect of opera fanship on suicide acceptability. *Death Studies*, 26, 431 - 437. <https://doi.org/10.1080/07481180290086763>
- Stack, S. & Gundlach, J. (1995). The effect of country music on suicide. *Social Forces*, 72, 211 - 218. <https://doi.org/10.1093/sf/71.1.211>
- Stack, S., Gundlach, J. & Reeves, J. (1994). The heavy metal music subculture and suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 24, 15 - 23.

- Stack, S., Krysinska, K. & Lester, D. (2007 - 08). Gloomy Sunday: Did the «Hungarian suicide song» really create a suicide epidemic? *Omega*, 56, 349 - 358. <https://doi.org/10.2190/OM.56.4.c>
- Thorson, J. & Oberg, P.A. (2003). Was there a suicide epidemic after Goethe`s Werther? *Archives of Suicide Research*, 7, 69 - 72. <https://doi.org/10.1080/13811110301568>
- Van de Velde, S., Bracke, P. & Levesque, K. (2010). Gender difference in depression in 23 European countries: cross-national variation in the gender gap in depression. *Social Science and Medicine*, 71, 305 - 313. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.03.035>
- Voracek, M., Loibl, L.M. & Kandrychyn, S. (2007). Testing the Finno-Ugrian suicide hypothesis. *Perceptual and Motor Skills*, 104(3), 985 - 994. <https://doi.org/10.2466/pms.104.3.985-994>
- Wasserman, I.M. (1984). Imitation and suicide. A reexamination of the Werther effect. *American Sociological Review*, 49, 427 - 436. <https://doi.org/10.2307/2095285>
- Lenker til det engelske og ungarske materialet om Seress og *Gloomy Sunday* som ikke er oppgitt i referanselisten, kan fås ved henvendelse til forfatterne.